

Omtrent Hugo Claus

Een themanummer

Is er nog iets nieuws te melden over de dichter, schrijver, schilder en regisseur Hugo Claus (1929–2008), auteur van een indrukwekkend en breed literair oeuvre met als magnum opus *Het verdriet van België*? De dandy die niet alleen de aandacht wist te trekken met zijn romans, gedichten, toneelstukken, films en schilderijen maar ook met zijn liefdes, zijn vrienden, zijn uitspraken en niet in de laatste plaats met zijn zelfgekozen levenseinde? De man die zowel in Vlaanderen als in Nederland op handen werd gedragen?

Er zijn inmiddels al veel artikelen, studies en dissertaties over hem verschenen, maar de *Claus-Forschung* is nog lang niet uitgeput. Daarvan geeft dit themanummer van *Zacht Lawijd* overtuigend blijk. Het biedt ook een inkijkje in het omvangrijke Clausarchief in het Antwerpse Letterenhuis, waaruit het meeste onderzoeksmateriaal voor de bijdragen aan deze aflevering afkomstig is. Op 2 februari 2015 droeg de Koning Boudewijnstichting het toen zojuist door haar verworven literaire archief waarover de auteur bij zijn overlijden beschikte, in bewaring over aan deze instelling. Samen met de daar al aanwezige Claus-archivalia en het nadien nog verworven materiaal, is er een schier onuitputtelijk

Roger Raveel, *Portret van Hugo Claus*, 1950
[Privécollectie, langdurig bruikleen Letterenhuis]

bron voorhanden voor het Claus-onderzoek: dagboeken, notitieboekjes, plannen, losse aantekeningen en schema's, opzetjes, klad- en nethandschriften en typoscripten in diverse fases en stadia van voltooidheid met betrekking tot het overgrote deel van zijn oeuvre. Daarnaast zijn er honderden brieven en foto's bewaard, en tekeningen en schetsjes.¹

Toch is er van het tekstuele materiaal ook het een en ander *niet* overgeleverd; al dan niet gecorrigeerde drukproeven met name. Als we de meester zelf even aan het woord laten, in een ongedateerd kattenbelletje aan zijn redacteur bij uitgeverij De Bezige Bij Suzanne Holtzer:

Lieve Suzanne,
Hierbij een verbeterde versie.
Kun jij zorgen dat de eerste versie en de drukproef vernietigd, verschroeid, ge-atomiseerd worden vóór een postmoderne taalvorser de twee versies vergelijkt? Mijn dank.
Courage
je Hugo.

Om welke publicatie het gaat weten we niet, maar het grappige masker dat Claus hier opzet kan zijn ernst niet verhullen. Hoe het ook met dit verzoek is afgelopen, feit is dat er weinig drukproeven (en laatste of voorlaatste stadia) van zijn romans en dichtbundels in het archief terecht zijn gekomen; en veel Clausmateriaal bevindt zich bij verzamelaars.

De grote hoeveelheid manuscripten en ander handschriftelijk materiaal die wél in het archief bewaard is gebleven, maakt het overigens wel degelijk mogelijk om verschillende versies van romans, gedichten, scenario's en scripts te bestuderen en te vergelijken (ook door niet-postmoderne vorsers). Het ontstaan van sommige werken is daardoor haast

Briefje van Hugo Claus aan Suzanne Holtzer

van stap tot stap te volgen. Geschraagd door dagboek aantekeningen en andere notities, brieven, opzetjes en schema's kan daarmee iets van Claus' werkwijze inzichtelijk worden gemaakt; achterliggende thema's en motieven in zijn werk kunnen zo worden verduidelijkt. Ook de vaak onscherpe scheidslijn tussen literatuur en werkelijkheid – of de (wederzijdse) beïnvloeding van realiteit en kunst – kan ermee worden onderzocht. En dat is precies wat er in meerdere van de bijdragen aan dit themanummer gebeurt.

De samenstellers van dit nummer van *Zacht Lawijd* hebben gezocht naar een veelzijdige benadering van de (literaire) Claus: we hebben geprobeerd zijn vele registers en genres aan bod te laten komen. Romans vormen het belangrijkste aandachtspunt, maar ook de poëzie en tot op heden minder bestudeerde genres als het hoorspel en het filmscript worden belicht. Het openingsartikel van Georges Wildemeersch biedt alvast een haast panoramische rondgang door het archief, met veel aandacht voor het onvoltooide werk en vooral voor de plannen en opzetjes voor wat Claus uiteindelijk allemaal *niet* geschreven en *niet* gepubliceerd heeft.

Kevin Absillis en Wendy Lemmens belichten vervolgens de lange en moeizame maar vooral fascinerende wordingsgeschiedenis van de roman *De verwondering* (1962), waarin we ook lezen hoe Claus kon wegduiken voor zijn werk ('vandaag alweer niets gedaan') of hoe hij meldt dat een schema voor zijn roman 'op losse pootjes' staat.

De vijanden (1967), de eerste film waarvan Claus zowel het filmscript schreef als de regie voerde, komt aan bod in de tekst van Gertjan Willems. Het inzoomen op de totstandkoming van deze film en op de filmopvattingen van de debuterende cineast verschaffen ook inzicht in een bepalende periode voor de Vlaamse filmgeschiedenis en in de start van de officiële Belgisch-Nederlandse filmsamenwerking.

Elies Smeyers en Stéphanie Vanasten belichten de ontstaans- en verspreidingsgeschiedenis van *Gilles!* (1988), de theatermonoloog die Claus na een lang rijpingsproces voor acteur Jan Decler schreef en die hij zelf regisseerde in de Brusselse Muntchouwburg. Ook Claus' rol als (zelf)vertaler en zelfbemiddelaar komt aan bod.

Een groot pakket tot voor kort onbekende handschriften noopte Johan Vanhecke tot nieuw onderzoek naar het ontstaan van Claus' dichtbundel *Een geverfde ruiter* (1961). Twee dagboekjes waren daarbij cruciaal, ook bij het vinden van een verklaring voor een sterk afwijkende eerdere compositie van de bundel.

Wendy Lemmens vergeleek Claus' roman *Het verlangen* met het

scenario voor de nooit uitgevoerde verfilming ervan en bespreekt enkele opvallende verschillen, waarbij ook de verschillende Vlaamse taalregisters in de beide tekstsoorten opvallen.

Claus nam vaker eigen werk opnieuw ter hand om er, soms voor een ander medium en met andere bedoelingen, nogmaals gebruik van te kunnen maken. Sarah Beeks laat eerst zien hoe Claus' operalibretto *Morituri* (1967) ontstond en hoe hij dat vervolgens – na een niet echt geslaagd te noemen samenwerking met regisseur Maderna en een opvoering als *Hyperion en het geweld* – omwerkte tot een geëngageerd toneelstuk (1971).

Ook voor zijn eerste hoor- c.q. luisterspel 'recycleerde' Claus eigen werk, zoals Evelien Verschueren in haar bijdrage aantoont: het niet-voltooid hoorspel *De verzoeking* uit de late jaren zeventig werkte Claus in 1980–1981 om tot novelle, om daar in 1982 toch weer een hoorspel van te maken – dat tijdens de uitvoering in 1982 (onder regie van Claus en Michel de Sutter) opnieuw wijzigingen onderging.

Het slotakkoord in dit themanummer komt van Kris Humbeek en Aragorn Fuhrmann. In 'De Meester en Willem Putman' tonen zij door welke ontmoetingen en inzichten (van het hoofdpersonage en/of de auteur) de ingenieuze structuur van *Het verdriet van België* (1983) kon ontstaan. En passant werpen zij enig nieuw licht op het 'oorlogs-verleden' van de nog zeer jonge Hugo Claus.

Omtrent Hugo Claus, dit themanummer van *Zacht Lawijd*, laat een letterkundig kunstenaar zien die met grote schwung en klasse vele petten kon dragen en vele verschillende pennen hanteren. Dat komt ook naar voren op de tentoonstelling *Hugo Claus. Achter vele maskers* in het Letterenhuis in Antwerpen (17/03–01/07 2018). De expo is net als het hier gepresenteerde onderzoek vrijwel volledig op het Clausarchief gebaseerd en vormt een visuele pendant van dit nummer – met ook daar veel aandacht voor de taalkunstenaar en het ontstaan van de belangrijke werken, en ook voor het leven, met Oorlog en Liefde als de grote thema's.

Jacqueline Bel, Jan Robert, Johan Vanhecke

1 Tenzij anders vermeld, zijn alle afbeeldingen in dit nummer van *Zacht Lawijd* afkomstig uit het Hugo Clausarchief, in 2015 aangekocht door de Koning Boudewijnstichting en in bewaring gegeven in het Letterenhuis, of uit de eigen collectie van het Letterenhuis.